

НАУКОВЕ ЕСЕ

Філіп Сендс

професор права Університетського коледжу Лондона,
професор права в Школі права Гарвардського університету
(Лондон, А-016нґлія)
philippesands@me.com

НЕ МОЖЕ БУТИ БЕЗКАРНОСТІ ЗА ЗЛОЧИН АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ*

Через чотири дні після вторгнення Росії в Україну я написав статтю для “Файненшл Таймс” про злочин агресії¹, який було введено в міжнародне право під час переговорів зі створення Нюрнберзького трибуналу радянським юристом ще в 1945 р. Відтоді агресія стала одним із чотирьох встановлених міжнародних злочинів, поряд із воєнними злочинами, злочинами проти людяності та геноцидом. Міжнародний кримінальний суд (далі – МКС) у Гаазі нині розслідує заявлені злочини в Україні, але ще не висунув жодних обвинувачень.

Однак МКС не може здійснювати юрисдикцію стосовно агресії, що спонукало мене запропонувати створення спеціального кримінального трибуналу для переслідування В. Путіна та його пособників за ведення очевидно незаконної війни, яка є злочином керівництва Російської Федерації. Я та мої колеги були стурбовані тим, що інші злочини може бути важко приписати керівництву, і визнали, що єдиним злочином, який, як можна стверджувати з упевненістю, стосується вищих ешелонів влади, включаючи лідерів країни, була агресія. Залишається серйозна стурбованість у зв’язку з жахами, які відбуваються по всій Україні, що розслідування МКС може завершитися судовими розглядами проти військових низького рівня, але дозволити керівникам – політичним, військовим, розвідувальним, фінансовим – уникнути відповідальності.

Протягом минулого року було все більше визнання необхідності уникнути безкарності за злочин агресії. Кілька днів після публікації моєї статті, Д. Кулеба, міністр закордонних справ України, заявив, що Україна

* Есе друкується за погодженням з автором у перекладі з англійської В. Гончарова за виданням: Philippe Sands, ‘There can be no impunity for the crime of aggression against Ukraine’ (*The Financial Times*, 17.02.2023) <<https://www.ft.com/content/c26678cb-042c-4b84-bb26-88047046601a>> (accessed: 03.06.2023).

¹ Philippe Sands, ‘Putin’s use of military force is a crime of aggression’ (*The Financial Times*, 28.02.2022) <<https://www.ft.com/content/cbbdd146-4e36-42fb-95e1-50128506652c>> (accessed: 03.06.2023).

хоче спеціальний трибунал². За кілька місяців коаліція основних країн, на чолі з трьома Балтійськими державами та Польщею, об'єдналася, а Парламентська Асамблея Ради Європи, НАТО та Європейський Парламент також виразили свою підтримку цій пропозиції. *Avaaz*, глобальна активістська організація, створила петицію³, яка зібрала понад мільйон підписів, коли вчені обговорювали переваги та недоліки першого трибуналу з розгляду злочину агресії з часів Нюрнберга.

Але незабаром рух стикнувся з реальною політикою: Велика Британія, Франція, Німеччина та США були, м'яко кажучи, обережні від початку. Можливо, це було не так питанням принципу, як самозбереженням: якщо сьогодні створюється трибунал щодо Росії, то чому не завтра щодо нас? Є також “скелети в шафі”, не в останню чергу Ірак та багато інших конфліктів, на які західні держави у питаннях справедливості дивилися “крізь пальці”.

Проте тут, на території України, як ніде більше, не може бути безкарності за цей найтяжкий злочин. Ч. Ебоє-Осуджі, колишній президент МКС, нещодавно закликав створити спеціальний кримінальний трибунал як “один із каменів у безперервному будівництві міжнародного права”⁴.

Франція була першою, кого це зачепило, кілька тижнів тому, а потім слідом пішли Велика Британія та Німеччина. Європейська комісія оголосила про створення Центру з переслідування злочину агресії, а уряд Нідерландів запропонував прийняти тимчасовий механізм. Немає причин, чому міжнародні та українські слідчі не можуть бути призначені вже зараз, із тимчасовим прокурором, щоб зібрати докази та визначити потенційних обвинувачених.

Міжнародний трибунал потребуватиме юридичної угоди, найімовірніше між Україною та Організацією Об'єднаних Націй або європейською організацією. Скласти таку угоду – річ не складна, а подібні тексти вже існують. Було б доречно підписати угоду у Львові, українському місті, кривава історія якого була служницею ідей, які у 1940-х роках стали новими юридичними категоріями злочинів проти людяності та геноциду.

Порівняно з МКС витрати на спеціальний трибунал можна вважати дріб'язковими. Звичайно, будуть питання, які потрібно вирішити, щодо структури та характеру трибуналу. Україна віддає перевагу повноцінно-

² Statement by Minister of Foreign Affairs of Ukraine Dmytro Kuleba on the initiative to create a Tribunal for bringing the leadership of the Russian Federation to justice for the crime of aggression against Ukraine (07.03.2022) <<https://mfa.gov.ua/en/news/statement-minister-foreign-affairs-ukraine-dmytro-kuleba-initiative-create-tribunal-bringing-leadership-russian-federation-justice-crime-aggression-against-ukraine>> (accessed: 03.06.2023).

³ 'Put Putin on trial' (*Avaaz*, 14.03.2022) <https://secure.avaaz.org/campaign/en/prosecute_putin_loc> (accessed: 03.06.2023).

⁴ Chile Eboe-Osuji, 'Letter to Editor: On So-Called Selectivity and a Tribunal for Aggression Against Ukraine' (10.02.2023) <<https://www.justsecurity.org/85060/letter-to-editor-on-so-called-selectivity-and-a-tribunal-for-aggression-in-ukraine>> (accessed: 03.06.2023).

му міжнародному органу. Цю позицію підтримав нещодавно К. Хойген⁵, голова Мюнхенської конференції з безпеки, яка має відбутись наприкінці лютого 2023 р.⁶ – але, без сумніву, креативні розуми зможуть зробити все, що необхідно. Будуть технічні юридичні питання, які потрібно вирішити – не в останню чергу питання про те, чи має глава держави користуватись правом на недоторканність – і встановити відносини з розслідуваннями та судовими переслідуваннями в МКС та в українських та інших національних судах.

Це критичний історичний момент. Ми не були готові до вторгнення, до злочинів та інших жахів, які настигли після цього, включаючи гротескне й абсолютно незаконне знищення цивільної інфраструктури по всій Україні. Такі дії не мають військового призначення і мають на меті зламати волю населення (хоча на ділі це має протилежний ефект).

В. Путін вірив, що Захід здригнеться, до того ж після провалів у Грузії, Чечні, Криму та Сирії. Він помилився. Я не підношу силу закону, бо усвідомлюю його реальні обмеження та необхідність у військових і дипломатичних зусиллях. Однак, якщо цю агресію не покарати, ми можемо просто забути про Нюрнберг і злочин агресії. Нехай річниця цього жахливого моменту в Європі використовується для того, щоб показати, що перетинання цієї межі не буде пробачено, і що індивідуальна кримінальна відповідальність настане для всіх, аж до самого верху.

⁵ Christoph Heusgen, 'Putting the Rule of Law at the Center of a New European Security Architecture' in Alina Inayah (ed), *A World in Flux. Towards a New European Architecture* <https://aspeninstitute.ro/wp-content/uploads/2022/11/A-WORLD-IN-FLUX_web.pdf> (accessed: 03.06.2023).

⁶ Прим. ред.: на момент цієї публікації вже відбулась 59-та Мюнхенська конференція з безпеки (MSC), яка тривала з 17 по 19 лютого 2023 р. у готелі *Bayerischer Hof* у Мюнхені. Протягом трьох днів MSC знову запропонувала неперевершену платформу для дебатів на високому рівні щодо ключових викликів зовнішньої політики та політики безпеки нашого часу. Через майже рік після вторгнення Росії в Україну MSC також надала можливість оцінити згуртованість альянсу та політичну відданість заснованому на правилах міжнародному порядку. Див. *детальніше*: Munich Security Conference 2023 <<https://securityconference.org/en/msc-2023>> (accessed: 03.06.2023).